

Řehoř Wolny (1793–1871), rajhradský benediktin a jeho příspěvní k obecné a církevní topografii Moravy

Řehoř Wolny (1793–1871), Benedictine of Rajhrad and his contribution to the general and ecclesiastical topography of Moravia

Hana Jordánková / jordankova.hana@brno.cz

Archiv města Brna

Vladimír Maňas / manas@phil.muni.cz

Ústav hudební vědy, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Ludmila Sulitková / ludmila.sulitkova@seznam.cz

Katedra archivnictví a pomocných věd historických, Filozofická fakulta, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem

Abstract

The authors use the example of the personality of Tomáš Řehoř Wolny (1793–1871) to describe the development of historical topography in Moravia in the 19th century, following the founding work of František Josef Schwoy (1742–1806). Wolny, who upon his entrance to the Benedictine monastery in Rajhrad near Brno in 1817 adopted the order name Gregor, was also an avid researcher-historian. Although his life and professional destiny has already been examined in earlier Czech and Austrian historiography, his work has unfortunately not yet been comprehensively evaluated, not only in terms of the methodological procedures Wolny used, but also in reflecting on his monumental works dealing with general and ecclesiastical topography in contemporary research. The aim of the presented paper is to at least partially fill in this gap in current knowledge.

Keywords

Historical topography, Moravia, 19th century, Tomáš Řehoř Wolny, methodology, reflection of his work

Zaměření pracovního setkání se nám jeví být vhodnou příležitostí, abychom přiblížili i vývoj historické topografie na Moravě. Nezaměříme se ovšem na první generaci zdejších badatelů v předmětné disciplíně, totiž Schallerova současníka Františka Josefa Schwoye (1742–1806), ale jeho pokračovatele Tomáše Řehoře Wolneho (1793–1871). Ten je Jaroslavu Schallerovi podoben v tom, že se stal rovněž řádovým bratrem, Wolny však v benediktinském klášteře v Rajhradě u Brna, do něhož vstoupil roku 1817 – odtud tedy také pochází jeho řádové jméno Gregor. I když osvícenecké ideje se v tomto období již pomalu vyčerpávaly, pro moravské vzdělance a vlastence byla nadále charakteristická upřímná snaha pronikat co nehlouběji do osudů své země a jejích obyvatel,¹ takže historická statistika a z ní odvozené disciplíny se v té době zdárně rozvíjely.² Je ovšem nutné podotknout, že šlo ještě o zemský patriotismus a že tedy i sám Wolny psal všechna svá díla v němčině.

Životním osudům Ř. Wolneho, syna prostých rodičů z moravského Příbora,³ a jeho profesní kariéře věnovala rakouská a poté i česká historiografie pozornost v různých medailoncích,⁴ dosud ovšem chybí souborná monografie. I zhodnocení jeho díla je zatím povšechné, spíše jen v kontextu vývoje soudobé vědy,⁵ a zcela okrajově se také badatelé zatím pokoušeli o rozkrytí jeho metodických postupů.⁶ V našem příspěvku jsme se proto

- 1 Hluboce emotivními slovy byl tento program nastiněn v *Taschenbuch für die Geschichte Mährens und Schlesiens*, který začal Ř. Wolny vydávat se svými žáky v roce 1826. Jeho žáky byli postupně další zasvěcení badatelé v dějinách Moravy – Beda Dudík, Christian d'Elvert, Josef Czikan. Jalůvka, Igor: *Ke 140. výročí úmrtí prof. Řehoře Wolneho, aneb proč je Wolný ve svém rodném městě tak neznámý*. Archeologie Moravy a Slezska 11, 2011, s. 373, ale omylem považuje za Wolneho žáka i Bertholda Bretholze, tomu však bylo teprve devět let, když Wolny zemřel. Kvapilová, Iva – Knoz, Tomáš: *Tomáš Řehoř Wolný (20. 12. 1793 – 3. 5. 1871)*. Vlastivědný věstník moravský 45, 1993, s. 380.
- 2 Závodský, Prokop: *Vývoj statistické teorie na území Československa do roku 1848*. Praha, 1992, s. 13–23, 35–45, 88–93; Zářický, Aleš – Závodná, Michaela: *Topografové zlaté éry historické topografie v českých zemích*. In: Historik a literát v provincii. Eds. Krzysztof Czajkowski, Jan Malura, Janusz Spyra. Ostrava 2015, s. 76–85; Nesládková, Ludmila: *Moravští Židé ve světle topografie Gregora Wolneho*. In: *Židé a Morava 2005*, s. 42–43.
- 3 Jalůvka, I.: *Ke 140. výročí úmrtí*, s. 369–374. Už roku 1868 byl Wolny jmenován čestným příborským občanem. Tamtéž, s. 371. Srov. též pozn. 4, 5.
- 4 Wurzbach, Constantin von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben*. Band 49, Wien 1889, s. 73, online <https://austria-forum.org/web-books/kategorie/lexika/wurzbach-lexikon>, citováno 12. 12. 2020; D'Elvert, Christian: *Historische Literaturgeschichte von Mähren und Oesterreichisch-Schlesien*. Brünn 1850, s. 333, 339, 343, 351–355, 489; Přecechtěl, Rupert M.: *Rozhled dějin československé literatury a životopisy československých výtečnickův*. Kroměříž 1872², s. 243; *Ottův slovník naučný*. Díl 26, s. d., s. 940; Kinter, Maurus OSB: *Vitae Monachorum qui ab anno 1613 in monasterio OSB Raihradensi in Moravia professi in Domino obierunt*. Brunae 1908; Janák, Jan: *Dvě stě let od narození Řehoře Wolneho*. ČMM 112, 1993, s. 390–393; Kvapilová, I. – Knoz, T.: *Tomáš Řehoř Wolný*, s. 379–382; Hájek, Zdeněk: *Topograf Moravy P. Gregor Wolný: k 150. výročí jeho narození*. -hjk-. Lidové noviny. Roč. 51, č. 350, 21. 12. (1943), s. 4; Zářický, A. – Závodná, M.: *Topografové*, s. 81–83.
- 5 Kutnar, František: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*. I. díl. Od počátků národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepiscetví v druhé polovině 19. století. Praha 1973, s. 182, 221–222; Kutnar, František – Marek, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*. Od počátku národní kultury až do sklonku 30. let 20. století. Praha 2009³, s. 171, 262, 316; Hadler, Frank: *Počátky moravské historiografie*. ČMM 106, 1987, s. 229–237.
- 6 Podnětné jsou, kromě zmíněného Kutnarova díla (viz pozn. 5), pouze postřehy Slavíka, Františka Antonína: *O literární činnosti Řehoře Wolneho*. ČMM 17, 1893, s. 277–286 a zvláště pak Nesládková, L.: *Moravští Židé* (viz pozn. 2).

snažili zacelit právě tuto mezeru v dosavadním poznání. Dlužno však podotknout hned na počátku, že zachované prameny bohužel při hlubším studiu neměly takovou výpočtovou hodnotu, aby naše poznání mohlo být zcela celistvé. Předně je značně mezerovitá a hlavně jednostranná k Wolnemu se vztahující vydaná korespondence⁷ – jím samým psaný dopis se zde vyskytuje jen jedinkrát⁸, jinak jde o torzovitě dochované dopisy adresátů, v nichž se nacházejí zmínky o předchozím listu Wolneho, mnohdy ještě provázeném zásilkou jím vydaných děl. Navíc dnes je tato korespondence, která byla součástí jeho pozůstalosti,⁹ zřejmě ztracena, jelikož se ve fondu rajhradského opatství, v němž jsou jinak uloženy dopisy mnohých dalších spolubratří, nenachází.¹⁰ Značnou důležitost však má našťásti tento fond pro verifikaci pracovní metody Ř. Wolneho, neboť jsou v něm dochovány podkladové materiály, z nichž čerpal jak pro světskou, tak i pro církevní topografii.¹¹

Jaké byly Wolneho předpoklady pro historiografickou práci? Kromě nezměrné píle, což ještě ilustrativně vyplyne z dalšího výkladu, to bylo i náležité studium. Po čtyřletých studiích na piaristickém gymnáziu v Příboře (1811–1815), kde se kromě jiného měl možnost seznámit i se Schwoyovou moravskou topografií,¹² završil následně (1811) Ř. Wolny filozofická studia v Brně, odkud zamířil následně do kněžského semináře do Olomouce,¹³ aby se zde na přání své matky připravoval na duchovní dráhu. V letech 1813–1815 byl pak ještě studentem učitelského ústavu ve Znojmě. V následujícím roce se už stal novicem rajhradského kláštera, patřícího mezi nejvýznamnější střediska moravského kulturního

- 7 Šmídek, Karel: *Výpisky z korespondence Dr. Řehoře Wolného*. ČMM 4, 1872, s. 43–79; Kinter, Maurus – Bretholz, Bertold: *Die Korrespondenz P. Gregor Wolnys*. Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 21, 1917, s. 105–113, 290–319, 386–410.
- 8 Jde o bližší nedatovaný, ale ze souvislosti někdy z dubna 1821 pocházející dopis adresovaný Josefu Hormayrovi. Kinter, M. – Bretholz, B.: *Die Korrespondenz*, s. 119.
- 9 Mluví o ní Šmídek, K.: *Výpisky z korespondence*, s. 66. Dostupná musela být ještě na konci 1. světové války jejím dalším vydavatelům, totiž B. Bretholzovi a knihovníkovi a archiváři rajhradského kláštera M. Kinterovi (viz pozn. 7).
- 10 Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA), E 6 Benediktini Rajhrad 1045–1908. Inventář, zpracoval Mojmír Švábenský, Brno 1975. Ve fondu je zachováno jen několik málo dopisů Ř. Wolneho, zejména bratřím a také pozdějšímu opatovi Viktoru Šlosarovi (1793–1854), které však jsou v kontextu našeho bádání zcela nedůležité. Pod inv. č. 2069 se ve fondu E 6 nachází jakýsi katalog korespondence, sestavený M. Kinterem pod názvem Regesta korespondence Řehoře Wolného. Po zevrubném prohlédnutí obsahu těchto písemností můžeme konstatovat, že se zde z korespondenčních styků Ř. Wolneho nenacházejí žádné dopisy s významnější historickou výpovědí, které by nebyly vydány tiskem, a to jak jmenovaným ve spolupráci s B. Bretholzem, tak K. Šmídkem (srov. pozn. 7).
- 11 Jsou uloženy ve fondu MZA, E 6 Benediktini Rajhrad, skupina B 43, inv. č. 4213–4261. Materiály jsou utříděny podle krajů v pořadí: Brněnský kraj, Hradištský kraj, Jihlavský kraj, Olomoucký kraj, Přerovský kraj, Znojmský kraj, které tedy neodpovídá sledu vydávání jednotlivých svazků. Kromě těchto podkladů se zde ještě nacházejí různé výpisky k dějinám obcí na Moravě a v české části Slezska a rejstříky lokalit, hradů, tvrzí a zámků (skupina B 44.03, inv. č. 4355–4357, sign. 01 001 – 01 001a), jen ojediněle ale pocházejí přímo z ruky Wolneho (například *Necrologium ecclesiae Olomucensis 1283*, tamtéž, inv. č. 4356).
- 12 *Riegrův slovník naučný*. Díl 9, Praha 1888, s. 1242; Schwoy, František Josef: *Topographie von Markgrafthum Mähren*. I–III. Wien 1793–1794; Týž: *Topographische Schilderung des Markgrafthum Mähren*. I–II. Prag–Leipzig 1786; Zářícký, A. – Závodná, M.: *Topografové*, s. 77.
- 13 Janák, J.: *Dvě stě let*, s. 391 uvádí jako místo jeho dalších studií jen Olomouc. *Ottův slovník naučný*. Díl 26, s. d., s. 940 i *Riegrův slovník naučný*. Díl 9, s. 1242 shodně uvádějí, že ještě v letech 1813–1815 studoval na učitelském ústavu ve Znojmě.

života, a v roce 1818 zde byl vysvěcen na kněze. Pastorační práci v Dolních Kounicích, kde nastoupil po vysvěcení jako výpomocný kooperátor, se však dlouho nevěnoval, protože záhy, už v roce 1821, se stal profesorem všeobecných dějin a řecké literatury¹⁴ na filozofickém ústavu v Brně,¹⁵ na němž rovněž působili významní doboví vědci. Jak prostředí benediktinského kláštera, tak tohoto ústavu na něj tedy jistě velmi inspirativně působilo, a sám Wolny se už záhy začal výrazně přičiňovat o zvyšování úrovně poznání zejména starších moravských dějin. První práce publikoval od roku 1821 v *Mitteilungen der K. k. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung der Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*¹⁶ a následně už také v pověstném Archivu vídeňského historika, dvorního rady a císařského historiografa Josefa svobodného pána von Hormayr,¹⁷ kde rovněž v roce 1821 zveřejnil studii „*O učeních členech rajhradského kláštera*“ („*Gelehrte Mitglieder der Benediktiner-Abtei Raigern*“) a v roce 1822 studii o vědeckém působení moravských opatství za Františka I. („*Wissenschaftliche Leistungen der mährischen Abteien unter Franz I.*“).¹⁸ Drobnější práce zveřejňoval v letech 1824–1829 také v brněnských novinách *Brünner Wochenzeitung*.¹⁹ Po vzoru *Taschenbuchu* zmíněného Josefa Hormayra koncipoval se svými stejně zanícenými přáteli obdobný almanach pod názvem *Taschenbuch für die Geschichte Mährens und Schlesiens*,²⁰ jehož tři svazky vydal v Brně v letech

14 Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 278; Janák, J.: *Dvě stě let*, s. 391. Ottův i Riegrův slovník říká obecněji, že se stal profesorem obecných dějin a filologie (srov. pozn. 13).

15 Janák, J.: *Dvě stě let*, s. 391; Kvapilová, I. – Knoz, T.: *Tomáš Řehoř Wolny*, s. 380; Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 278. Dvouleté filozofické učiliště, zřízené v Brně v roce 1808, navazovalo na šestou třídu tehdy zestátněného jezuitského gymnázia. Bylo umístěno v minoritském klášteře a vyučovali na něm členové moravských řádů, které byly průběžně významnými středisky vědeckého života, totiž piaristé (ti zde měli své prozatímní pracoviště jen v letech 1807(8)–1821, jinak piaristé svůj klášter v Brně neměli), dva rajhradští benediktini, dva augustiniáni z kláštera na Starém Brně a jeden premonstrát z Nové Říše. *Dějiny města Brna I*. Red. Jaroslav Dřímál, Václav Peša. Brno 1969, s. 210; Foltýn, Dušan a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005, s. 192 (ten uvádí vznik filozofického ústavu k roku 1807). Ústav byl zrušen roku 1849 (podle údaje z fondu MZA, fond E 6 Benediktini Rajhrad, inv. č. 944 – viz pozn. 10 – šlo o rok 1850). Srov. https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_klásterů_v_Brně, citováno 11. 12. 2020.

16 K ustavení společnosti v roce 1794 a organizačním proměnám, vedoucím k ustálení toho názvu, viz *Internetová encyklopedie dějin Brna*, online: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=2978, citováno 11. 12. 2020. *Mitteilungen* vycházely od roku 1813.

17 Historik, spisovatel a politik Josef von Hormayr z Hortenburg (1781–1848) patří k výrazným osobnostem spojovaným s počátky romantismu na Moravě. Významně zasáhl do podoby jedné z nejvýznamnějších uměleckých sbírek na Moravě – obrazárny Hugo Františka starohraběte ze Salm-Reifferscheidtu na zámku v Rájci nad Svitavou. Patřil k zakládajícím členům nově zřizovaného Františkova muzea v Brně, pro něž vypracoval statuta. V době, kdy Rakousko ovládala Metternichova vláda, Hormayr využil nabídky bavorského krále Ludvíka I. a vstoupil roku 1828 do jeho služeb jako tajný rada ministerstva vnitra a stal se vychovatelem bavorských princů. Stále však byl v kontaktu s českým prostředím, korespondoval například s Josefem Dobrovským. V roce 1832 se stal bavorským rezidenčním ministrem v Hannoveru a v letech 1837–1846 v Brémách. Viz https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Hormayr_Baron_zu_Hortenburg, citováno 11. 12. 2020.

18 Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 278.

19 Hadler, F.: *Počátky*, s. 232; *Ottův slovník naučný*. Díl 26, s. d., s. 940.

20 Šmídek, K.: *Výpisky z korespondence*, s. 45; Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 280; *Ottův slovník naučný*. Díl 26, s. d., s. 940. V dopise ze 17. dubna 1827 vyjádřil Wolnemu svůj dík za zaslání 2. svazku *Taschenbuchu* hrabě Antonín Bedřich Mitrovský (Kinter, M. – Bretholz, B.: *Die Korrespondenz*, s. 105). Týž mu s velkým uznáním poděkoval za zaslání 3. svazku dne 23. prosince 1828 a podepsal se svými aktuálními tituly – „*první dvorský kancléř spojené dvorské kanceláře a prezident dvorské studijní komise Antonín Bedřich hrabě Mitrovský*“

1826–1829²¹ a do jehož posledního dílu přispěl obsažnějším pojednáním „*Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raigern in Mähren*“.²²

Že Wolny publikoval tak záhy ve zmíněném Hormayrově Archivu, bylo dáno šťastnou souhrou okolností. Hormayr totiž dostal k posouzení jeho studii, předloženou anonymně pro zmíněná Mitteilungen Moravskoslezské společnosti pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy v roce 1821,²³ a shledal ji velmi profesionální. I když víme, že Wolny byl tehdy jen osmnáctiletý mladík, podal podle Hormayra skutečně zasvěcený výklad o významu kultivace půdy německými kláštery („*Über die Verdienste, welche die Stifte um die Urbarmachung Deutschlands gehabt*“). Hormayr poté sám Wolnemu napsal a vyzval ho ke spolupráci na svém Archivu a současně vyjádřil přání, aby mohl s Moravou, respektive se zdejšími kláštery, navázat stejně plodnou spolupráci, jakou má s opatstvími v Rakousích a Štýrsku. Wolny pak v dopise, který lze datovat nejspíše do dubna roku 1821,²⁴ expresivně vyjádřil svoje nadšení slovy: „*Den, kdy jsem obdržel Vaše psaní, považuji za nejšťastnější ve svém životě, neboť mi poskytuje příležitost navázat spojení s předním historiografem císařství.*“²⁵ Vzájemná korespondence se pak rozvíjela ve velmi přátelském duchu až do roku 1829.²⁶ Pro další léta se nedochovala nebo možná už nebyla vedena, neboť Hormayr se z politických důvodů vzdálil rakouskému prostředí a přesídlil v roce 1832 do Hannoveru.²⁷ Předtím ale projevoval skutečně živý zájem o historické dění na Moravě a měl rovněž přátelské styky s předním moravským patriotem Hugem Františkem starohrabětem ze Salm-Reifferscheidtu, na jehož zámku v Rájci nad Svitavou v létě častěji pobýval. Tento jeho přátelský vztah k Moravě mu pak také umožnil příležitostná osobní setkání s Wolnym,

(Kinter, M. – Bretholz, B.: *Die Korrespondenz*, s. 106–107). Českým a rakouským dvorským kancléřem byl jmenován v roce 1827 (v roce 1830 pak českým a rakouským nejvyšším dvorským kancléřem) a u příležitosti jeho odchodu do Vídně mu Moravskoslezské gubernium uspořádalo velkou oslavu na rozloučenou. Zachová, Irena – Petr, Stanislav: *Soupis sbírek rukopisů Antonína Bedřicha Mitrovského v Archivu města Brna*. Studie o rukopisech, monographia IV, 1999, s. 8; Janák, Jan: *Moravští zemští hejtmani a guvernéri 1720–1849*. SPFFBU, C 50, 2003, s. 164, online: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/102549/C_Historica_50-2003-1_14.pdf, citováno 11. 12. 2020.

- 21 Antonín Boček ve svém dopise Ř. Wolnemu ze 17. ledna 1830 vyjadřuje kromě jiného politování, že podle Wolneho informace by připravený IV. svazek neměl už vyjít tiskem. Šmídek, K.: *Výpisky z korespondence*, s. 47. Stejně se vyjádřil i Antonín hrabě Mitrovský v listu Wolnemu z téhož dne. Kinter, M. – Bretholz, B.: *Die Korrespondenz*, s. 108.
- 22 V téže době připravil v souvislosti se svou pedagogickou činností také učebnici všeobecných dějin – *Lehrbuch der allgemeinen Geschichte*. Wien 1830. Její hodnotu s uznáním kvitoval ve svém dopise Ř. Wolnému z ledna 1830 (srov. pozn. 21) A. Boček. V dopise současně naznačil, že dvorská studijní komise učebnice schválila, stejně tak i prezident této komise, hrabě Mitrovský v dopise z téhož dne, totiž 17. ledna. Kinter, M. – Bretholz, B.: *Die Korrespondenz*, s. 108.
- 23 Kinter, M. – Bretholz, B.: *Die Korrespondenz*, s. 112.
- 24 Srov. pozn. 8.
- 25 Kinter, M. – Bretholz, B.: *Die Korrespondenz*, s. 119. Wolny se současně představil jako profesor historie a řecké literatury a informoval Hormayra o svých dalších výzkumných plánech, které se tehdy ještě vázaly především k fondům rajhradského kláštera.
- 26 Posledním je Hormayrův dopis z 15. února roku 1829, v němž s účastí kvituje úmrtí Josefa Dobrovského. Kinter, M. – Bretholz, B.: *Die Korrespondenz*, s. 131.
- 27 Srov. pozn. 17.

když cestoval do Rájce. Scházeli se v Brně v hostinci „Zum Bären“,²⁸ v srpnu roku 1828 přímo v rajhradském klášteře.²⁹

Od počátku třicátých let 19. století se Wolny upjal ke zpracování moravské topografie, což představovalo obrovský závazek a pracovní nasazení, zvláště ve své době, kdy archivy ještě nebyly veřejně přístupné (vyjma Moravského zemského archivu, založeného však o něco později, v roce 1839). Jak známo, zvládl sestavit jak světskou, tak církevní topografii v podstatě v rekordním čase (zvláště zvažíme-li rovněž dobové technické možnosti). Nejprve se jal zpracovávat obecnou topografii, takže v letech 1835–1842 připravil a svým nákladem vydal šest svazků díla *Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert* (čili v podstatě každým rokem vyšel jeden svazek; celkový rozsah práce činil na 4 300 tiskových stran).³⁰ Práci zahájil Ř. Wolny Přerovským krajem, následovaly kraje Brněnský (rozdělený podle jeho historického uspořádání na 2 části, věnované Hornímu a Dolnímu kraji), Hradišfský, Olomoucký a Jihlavský.³¹ První svazek přináší dedikaci díla jeho velkému příznivci Antonínu Bedřichovi hraběti Mitrovskému, „*prezidentovi dvorské studijní komise a gubernátorovi Moravy a Slezska (1815–1827)*“, jak zní popis připojený pod publikovanou Mitrovského podobiznou.³² Signifikantní pro všestrannou podporu, včetně materiální, poskytnutou Wolnemu ze strany tohoto významného moravského šlechtice a zároveň učence a sběratele,³³ je jeho dopis z 5. prosince roku 1834.³⁴ V jeho úvodu činí A. B. Mitrovský odkaz na předchozí dopis Wolneho, jímž mu týž nepochybně oznámil, že přistoupil ke zpracování počátečního svazku moravské topografie. Počínaje zdvořilým oslovením „*vysoce zasluženému a učenému panu profesorovi*“ („*wohlerwürdiger hochgelehrter Herr Professor*“) je celý dopis výrazem Mitrovského neokázalosti, osobní skromnosti a úcty, již projevoval ke schopnostem řádově o generaci mladšího kolegy.³⁵ Naznačuje, že nejen jemu samému udělal Wolny velkou radost, ale že stejně by se musel radovat i zesnulý F. J. Schwoy, našel-li se takový zdatný následovník. Živě se zajímal o rozvržení celého díla a také o technickou a finanční stránku – zda už má Wolny vhodného nakladatele, „*který by jej dobře honoroval a odvedl čistou práci*“. Dílo si totiž zaslouhuje i kvalitní papír a sazbu, neboť má přetrvat staletí („*eine Jahrhundertere dauernende Existenz hat*“).

28 Na rohu Běhounské ulice a Jakubského náměstí stával jeden z nejstarších hostinců v Brně, „U černého medvěda“. Přestal existovat v roce 1890. Firma bří. Thonetů zde postavila moderní novostavbu. Altman, Karel: *Křemné Brno*. Brno 1993, s. 55.

29 Kinter, M. – Bretholz, B.: *Die Korrespondenz*, s. 119–131.

30 Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 281; Wolny, Gregor: *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert*. Band I. Prerauer Kreis. Brünn 1835; Band II. Brünnner Kreis. 1. Abteilung. Brünn 1836, 2. Abteilung. Brünn 1837; Band III. Znaimer Kreis. Brünn 1837; Band IV. Hradischer Kreis. Brünn 1838; Band V. Olmützer Kreis. Brünn 1839; Band VI. Iglauer Kreis und mährische Enklavuren. Brünn 1842.

31 Srov. pozn. II o uložení podpůrných materiálů v MZA, které mají jiné pořadí krajů.

32 Šlo o ocelorytinu Františka Xavera Eissnera z roku 1837. Zachová, I. – Petr, S.: *Soupis sbírky*, s. 8.

33 Archiv města Brna, V 3 Knihovna Mitrovského, Veduty moravských měst. O Mitrovského všestranné „osvětové“ činnosti a unikátní osobní knihovně, která je od roku 1901 uložena v Archivu města Brna, viz Zachová, I. – Petr, S.: *Soupis sbírky*, s. 7–17.

34 Kinter, M. – Bretholz, B.: *Die Korrespondenz*, s. 110.

35 Janák, J.: *Dvě století*, s. 392 uvádí výstižně, že ani Wolneho dedikace nebyla jen „projevem kurtoazie“.

Mitrovský nabízí Wolnemu k využití svou sbírku vedut³⁶ a rovněž finanční pomoc. Rád by také nechal pro účely publikování v topografii vyřít podobiznu Wolneho (podobně jako to učinil v případě Schwoyově) a žádá pro tento záměr od Wolneho povolení.³⁷

Jak tedy Wolny při shromažďování pramenů postupoval a jak je zpracovával? Za podpory hraběte Mitrovského jako osoby v zemi vysoce uznávané³⁸ nařídilo zemské gubernium rozeslat Wolnym sestavený dotazník všem krajským úřadům, které jej pak ještě postupovaly úřadům vrchnostenským.³⁹ Ty měly zajistit popis stavu jednotlivých panství a zaslat je zpět krajskému úřadu, což se vše podle datace elaborátů, uložených v Moravském zemském archivu, odehrávalo ve velmi příznivé době – pro Přerovský kraj v letech 1833–1834, pro Brněnský, Znojemský a Hradištský kraj v roce 1834 (jen u Znojemského kraje jsou některé popisy obcí datovány ještě k roku 1836), pro Olomoucký převážně v letech 1834–1836 a jen výjimečně až do roku 1839 a pro poslední Jihlavský kraj v letech 1835–1840, potažmo 1841.⁴⁰ Významnou pomoc představovaly pro Wolneho následné revize odevzdaných informací, opět z nařízení gubernia, krajským hejtmánem. Tím se ovšem Wolneho pramenné zdroje zdaleka nevyčerpávaly, jak ostatně sám uvedl v předmluvě k prvnímu svazku Topografie.⁴¹ Dotazníkové údaje kombinoval s údaji o velikosti obcí z josefínského a stabilního katastru (z roku 1785 a 1820–1822), zatímco pro starší dobu excerpoval potřebné informace z listinných a rukopisných fondů různých archivů a využíval rovněž zemské desky. Jeho vyjádření jsou více než přesvědčivá a zároveň ohromující, když uvádí, že „dosud nevyužitě a spíše úplně neznámě“ listiny studoval pro rozpětí let 879–1700 (mělo jít až o 8 000 jednotlivin) a že rukopisné jednotliviny, které měl k dispozici (zejména ze sbírky Františkova muzea a A. Bočka), se „ani nedají spočítat“.⁴² Upozorňuje rovněž na různorodou obsahovou stránku zemských desek, způsob jejich vedení (do roku 1642 odděleně pro obě větve zemského soudu v Brně a v Olomouci) a skutečnost, že ani tento materiálově nesmírně bohatý pramenný zdroj nebyl zatím soustavněji zkoumán. Proto vyjádřil za možnost jejich studia, a to i pro mladší dobu, svůj velký dík prezidentovi zemského práva a nejvyššímu zemskému soudci Antonínu hraběti Sedlnickému z Choltic.⁴³ Svě díky adresoval i všem dalším úřadům, které mu byly v jeho práci

36 Srov. pozn. 33.

37 O možnosti publikovat kvalitní Wolneho portrét se Mitrovský opakovaně zmiňoval v dopise z 6. července roku 1839, kdy pobýval na svém panství Loučná (Kinter, M. – Bretholz, B.: *Die Korrespondenz*, s. 113). Žádal Wolneho o zaslání jeho podobizny s tím, že by podle ní měla být pořízena mědirytina. Podobizna se pak skutečně objevila v roce 1842 v publikovaném VI. svazku Topografie (Jihlavský kraj). Tehdy už také mohl Mitrovský komentovat vydání V. svazku Topografie, který dle jeho slov získal uznání „kompetentních posuzovatelů“, což je podle něj podstatné („o ostatní nemusí člověk stát“).

38 Srov. pozn. 20.

39 Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 280.

40 Srov. pozn. 11. Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 280–281; Kvapilová, I. – Knoz, T.: *Tomáš Řehoř Wolný*, s. 380; Nesládková, L.: *Moravští Židé*, s. 43. Autoři naznačují, že Wolny čerpal statistické údaje pro všechna panství pouze ze soupisu z roku 1834.

41 Wolny, G.: *Die Markgrafschaft*, Předmluva, s. V–XIV.

42 Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 281.

43 Wolny, G.: *Die Markgrafschaft*, Předmluva, s. VIII–IX. Zmiňuje rovněž, že pro období od roku 1642 je k zemským deskám k dispozici katalog. Tamtéž, s. X.

nápomocny, a to od zemských až po obecní.⁴⁴ Je nepochybné, že sepisování a opisování podkladů se účastnilo množství zainteresovaných osob, kromě úředníků i dobrovolníků z řad dobové inteligence (kněží, učitelé, archiváři),⁴⁵ žádné indicie však nenapovídají, zda za svou práci obdrželi nějakou odměnu. Výše jsme uvedli množství podkladových materiálů, uložených v MZA,⁴⁶ k nimž se navíc kromě popisů a výpisů k jednotlivým panstvím v rámci kraje řadí i jediný zachovaný rukopis čistopisu pro Brněnský kraj.⁴⁷ Když jsme se na podklady i čistopis zaměřili rovněž po paleografické stránce, stalo se zřejmým, že ruka autora výsledného textu, určeného jako podklad pro tisk, se velmi často objevovala i v podkladových materiálech pro Brněnský kraj, rozhodně však nepatřila samotnému Wolnemu.⁴⁸

Důležité je ještě zmínit, že jako uvozující pro každý kraj sloužily informace o jeho fyzických a politických poměrech, zpracovávané renomovaným odborníkem, brněnským gymnaziálním profesorem a kustodem Františkova muzea (a dříve správcem sbírek Šeršnikova muzea v Těšíně) Albínem Heinrichem.⁴⁹ V těchto úvodech jsou údaje o počtech měst, předměstí, trhových míst a vesnic, ale také počtech domů a obyvatel (ti jsou členěni podle pohlaví, náboženství a sociálních skupin).⁵⁰ Pak následoval Wolneho popis a stručné dějiny krajského města a jeho statků a pak jednotlivá panství v abecedním pořadí s údaji o jejich zeměpisné poloze, držitelích panství (případně i bývalých samostatných statcích, které tvořily základ pozdějšího jednotného panství), o počtu obyvatel, živností, řemesel, panských i poddanských pozemcích (půda, lesy), zhodnocení hospodářských poměrů (zemědělství i průmysl), údaje o školství a zdravotnictví (počty lékařů, chirurgů, lékárníků, porodních bab ad.) a nakonec jsou opět v abecedním pořádku uvedeny jednotlivé vesnice patřící k panství.⁵¹ Ke každému svazku je ještě připojen rejstřík těchto obcí a ze současného pohledu je velmi prozíravá i Wolneho snaha uvádět přesnými citacemi pramenné zdroje – jak sám uvádí, je to „povinnost historikova“, neboť takovéto informace slouží pro lepší orientaci čtenářů. Zmiňuje rovněž, jaké podklady mu posloužily při charakteristice významných osobností, stavebních památek a náplně činnosti různých institucí,⁵² a připomíná i technické náležitosti, jakými jsou měření v terénu⁵³ a různé měr-

44 Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 281.

45 Kutnar, F. – Marek, J.: *Přehledné dějiny*, s. 316.

46 Srov. pozn. 11.

47 MZA, E 6 Benediktini Rajhrad, skupina B 43, sign. O e 002.

48 Jeho vlastní rukopis lze hlavně shledat v blahopřejných dopisech, které adresoval svým spolubratřím (např. MZA, E 6 Benediktini Rajhrad, inv. č. 944, sign. B a 011 nebo tamtéž, inv. č. 1553, sign. C 1 017), v jeho opisech listin z archivu moravských stavů (MZA, E 6 Benediktini Rajhrad, B 30, inv. č. 3102, sign. H d 001 ter) a v olomouckém nekrologiu, zmíněném v pozn. 11.

49 Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 281; Janák, J.: *Dvě století*, s. 392.

50 Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 380; Nesládková, L.: *Moravští Židé*, s. 43.

51 Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 281; Kvapilová, I. – Knoz, T.: *Tomáš Řehoř Wolný*, s. 380.

52 Wolny, G.: *Die Markgrafschaft*, Předmluva, s. VI–VII.

53 Tamtéž, s. VII, kde Wolny zmiňuje, že v otázkách trigonometrických měření spoléhá na práce vládního rady Andreje Baumgartnera.

né a váhové jednotky v průběhu času.⁵⁴ Ke kladům jeho promyšlené práce patří podle stávající literatury i zjištění, že využíval rovněž metodu prostorového srovnávání pomocí poměrných čísel (např. u hustoty obyvatel) a metodu „variačního rozpětí“, aby upozornil na proměnlivé možnosti některých jevů v tomtéž kraji (například na rozdílné termíny počátku některých zemědělských prací v návaznosti na místní geografické a klimatické poměry).⁵⁵

Sám Wolny si ovšem byl vědom nemožnosti řešit některé jevy zcela přesně k určitému datu, což se týkalo velmi složitých majetkových poměrů u některých lokalit (u jedné se mohlo objevit i více vlastníků, kromě toho změny majetkové držby probíhaly v návaznosti na sňatkovou politiku či vymření rodu – odúmrtě).⁵⁶ Z uvedené předmluvy jeho díla vyplývá, že ke zpracování náročného úkolu přistupoval s náležitou pokorou a uvědomoval si, že při množství shromážděných údajů se nemohl vystříhat chyb. Žádal tedy své kolegy a přátele o opravy, které sliboval reflektovat na konci každého svazku.⁵⁷ V průběhu práce jich však nedostával tolik, kolik předpokládal,⁵⁸ ba právě naopak, setkal se s neočekávaným nešvarem, který stojí zato ocitovat jeho slovy (nešvar je to totiž i zcela aktuální).⁵⁹ „Někteří opisovali, chtějíce býti spisovateli, i celé strany knihy opisovali doslovně a podávali to pod svým jménem v knihách a časopisech domácích a cizích“, aniž by citovali zdroje svých poznatků. Objektivně vzato, měl Wolny jako zemský patriot, jemuž bylo vlastní vyjadřování v němčině, největší problémy se správným zápisem vlastních, ale i osobních jmen v češtině (zde spoléhal na zápis pramene, respektive z podkladů, podávaných mu úřady, které však nemusely být spolehlivé).⁶⁰

Připomínky k nesprávně psaným slovanským názvům v I. svazku topografie (Přerovský kraj) poslal Wolnemu spolu s upozorněním i na některé faktografické nesprávnosti v dopise z 3. ledna roku 1836 Antonín Boček.⁶¹ Kromě pravopisu šlo tedy například o poznámku, že data vkladu do desk zemských jsou jen výjimečně totožná s daty vlastního převodu majetku, a dokonce i takové vyjádření, že „v dějepisných udáních mělby (sic!) *Jste, pane profesore, méně opírati se o Schwoye [...]*“. I když předtím spolu oba přinejmenším od roku 1831 udržovali velmi plodnou korespondenci, v níž se vzájemně informovali o nových objevech pramenů a poskytovali si také výpisy z listin a zemských desek, zvláště pro 13. století,⁶² zdá se, že Wolny se cítil dotčen těmito připomínkami, takže Boček

54 Wolny, G.: *Die Markgrafschaft*, Předmluva, s. XI–XII. Pro XIII. století ocenil pomoc A. Bočka (tamtéž, s. VIII), jenž byl z titulu zemského historiografa a editora Moravského diplomatáře výborným znalcem starších listin vztahujících se k Moravě. Hadler, F.: *Počátky*, s. 234.

55 Nesládková, L.: *Moravští Židé*, s. 44.

56 Wolny, G.: *Die Markgrafschaft*, Předmluva, s. XII; Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 281.

57 Wolny, G.: *Die Markgrafschaft*, Předmluva, s. VI; Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 280.

58 Wolny, G.: *Die Markgrafschaft*, Předmluva k VI. svazku, datovaná k roku 1842; F. A. Slavík, *O literární činnosti*, s. 283.

59 Wolny, G.: *Die Markgrafschaft*, Předmluva k II. svazku, datovaná k roku 1836; Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 283.

60 Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 282.

61 Šmídek, K.: *Výpisky z korespondence*, s. 62–63; Slavík, F. A. *O literární činnosti*, s. 283; Hadler, F.: *Počátky*, s. 233.

62 Šmídek, K.: *Výpisky z korespondence*, s. 57–62. Srov. pozn. 7.

v dalším svém dopise, v němž Ř. Wolnemu opět zprostředkoval jisté pramenné dodatky,⁶³ musel současně podotknout, že „*seznává s bolestí, že se cítíte uraženými mými poznámkami [...] Chtěl jsem jen upozorniti, nikoliv napravovati, kde Vy sám to nejlépe dovedete*“. Ačkoli následné dva Bočkovy dopisy z téhož roku jsou opět plné nadšení nad dalšími pramennými nálezy,⁶⁴ poslední dopis Bočkův je datován k 1. listopadu 1836,⁶⁵ což nejspíše naznačuje, že Wolny přátelskou kritiku neunesl a korespondenci s Bočkem poté ukončil.⁶⁶ Lze se jen domnívat, že kritika byla pro Wolneho hůře stravitelná proto, že ji vyslovil o více než 10 let mladší adept historické vědy. Kritické poznámky, tentokrát týkající se jen obsahové stránky, vyslovil v dopise z 6. března roku 1837 Wolnemu po vydání II. svazku (Brněnský kraj) rovněž hrabě Mitrovský.⁶⁷ Upozorňoval například na ne vždy adekvátní společenské zařazení některých osob, na nadužívání termínu „*alodiální, když vcelku je na Moravě sotva 20 nealodiálních statků*“, a také na skutečnost, že není připojen jmenný rejstřík.⁶⁸ Hrabě nadhodil také myšlenku, že by třeba mohl být na závěr díla vydán samostatný svazek doplňků. Svůj dopis ukončil přáním zdraví a chutě do dokončení práce a podepsal se důvěrně „*Ihnen aufrichtig ergeben (Vám upřímně oddaný) Anton Friedrich Graf von Mittrowsky*“. Jak už bylo podotknuto, hrabě Mitrovský průběžně živě sledoval vydávání dalších svazků, dílo oceňoval a sám Wolneho utěšoval, že dbát by člověk měl jen na „*kompetentní posuzovatele*“, nikoli „*na ty ostatní*“.⁶⁹ K neutuchající píli Wolneho je záhodno připomenout, že v době, kdy vycházely první svazky Topografie, byl schopen připravit ještě topografii královského města Brna a panství Lednice.⁷⁰

Wolneho světská topografie byla vydána na přání příznivců záhy znovu, totiž v roce 1846, kdy se vydání ujal oficiální brněnský nakladatel Karl Winiker.⁷¹ Dílo zachovává z pochopitelných důvodů stejný sled výkladu podle krajů a do výkladu jsou místy vloženy menší úpravy, které Wolny uznal na základě připomínek za hodny reflektování. Navíc jsou připojeny kolorované mapy všech krajů. Pro další badatele má velký význam, že následně, v letech 1895–1898, zpracoval jmenné i věcné rejstříky k Wolneho obecné topografii historik Hanuš Welzl⁷² (člen výboru Historicko-statistické sekce Moravskoslezské

63 Šmídek, K.: *Výpisky z korespondence*, s. 63.

64 Šmídek, K.: *Výpisky z korespondence*, s. 63–66.

65 Šmídek, K.: *Výpisky z korespondence*, s. 65. Přitom A. Boček zemřel až za jedenáct let.

66 Kinter, M. – Bretholz, B.: *Die Korrespondenz*, s. 1–6; Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 282; Šmídek, K.: *Výpisky z korespondence*, s. 63; Hadler, F.: *Počátky*, s. 233.

67 Kinter, M. – Bretholz, B.: *Die Korrespondenz*, s. 112.

68 Rejstřík zeměpisných názvů obcí však byl, jak jsme podotkli výše, připojován ke každému svazku na závěr. Viz též Kvapilová, I. – Knoz, T.: *Tomáš Řehoř Wolný*, s. 380.

69 Srov. pozn. 37. K chybným tvrzením v jednotlivých svazcích podrobněji Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 280; Hadler, F.: *Počátky*, s. 83. Ten naznačuje, že z poznámek Christiana d'Elverta v jeho díle *Historische Literatur Geschichte von Mähren und Österreichisch Schlesien*. Brünn 1850, s. 260, 353–355 lze soudit, že ten více oceňoval topografii Schwoyovu.

70 Wolny, G.: *Die königliche Hauptstadt Brünn und die Herrschaft Eisgrub, sammt der Umgebung der Letztern, topographisch, statistisch und historisch geschildert*. Brünn 1836.

71 Zářický, A. – Závodná, M.: *Topografové*, s. 82; srov. pozn. 30 i pozn. 82.

72 MZA, G 13 Sběrka Historického spolku Brno. Prozatímní inventář 1306–1944. Zpracoval Jiří Radimský. Brno 1963, inv. č. 358, Welzlova sbírka. Hans Welzl (1854–1911) historik (dochovaný práce k hudební

společnosti pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy v Brně). Ty jsou však bohužel dochovány jen v rukopisné formě a rozhodně by stálo zato uvažovat o jejich vydání tiskem (anebo alespoň o zpřístupnění originálů v digitalizátech).

Aby se pak Ř. Wolny mohl opět cele věnovat dalšímu náročnému úkolu, totiž přípravě církevní topografie Moravy a rakouského Slezska, vzdal se roku 1842 výše zmiňované profesury na brněnském filozofickém ústavu.⁷³ Pět svazků Olomoucké diecéze a čtyři svazky Brněnské diecéze pak vydal opět v rekordním čase, totiž v letech 1855–1866 vlastním nákladem,⁷⁴ přičemž o tři roky později dílo doplnil vydáním souborného rejstříku, ovšem, jak bude níže uvedeno, ne příliš vyčerpávajícího. Jelikož si i toto monumentální dílo vyžaduje samostatné, důkladnější zhodnocení, předešleme dříve ještě několik zajímavých momentů, které dokladují renomé Wolneho jako už ve své době obecně uznávaného odborníka. Nejlépe o jeho společenském uznání vypovídá skutečnost, že v roce 500. výročí trvání pražského vysokého učení v roce 1848 jej tehdejší Karlo-Ferdinandova univerzita ocenila čestným doktorátem svobodných umění a filozofie⁷⁵ a téhož roku se také stal dopisujícím členem Císařské akademie věd ve Vídni. K dalším neopominutelným významným patřil řád Františka Josefa, který mu panovník propůjčil roku 1850.⁷⁶ Ačkoli se tedy uchýlil do ústraní klášterních zdí, společenská prestiž, jíž dosáhl, jej nutila vystupovat jako „veřejná osoba“. O tom svědčí například i dopis adresovaný Wolnemu v prosinci roku 1856 archivářem zemského archivu a moravským historikem Petrem rytířem Chlumeckým,⁷⁷ v němž mu tento oznámil, že „*má tu čest doporučit jej prof. Cesaru Faucardovi⁷⁸ a Dr. Theodoru von Sickelovi*“, tehdy právě čerstvě jmenovanému profesoru vídeňského Institutu für Österreichische Geschichtsforschung, jehož následné působení významně ovlivnilo rozvoj pomocných věd historických (zejména diplomatiky) i v našem badatelském prostředí, jako moravského předního odborníka na paleografii, který má

a divadelní problematice). Dále Flodrová, Milena: *Brněnské ulice a vývoj jejich názvů od 13. století po dnešek*. Brno 1997, s. 334; srov. i pozn. 83.

- 73 *Riegrův slovník naučný*. Díl 9, s. 1242 uvádí, že sice tuto činnost ukončil roku 1842, ale že do „samoty“ rajhradského kláštera se za účelem soustředění se na další velkou práci odebral až roku 1847. Zde byl poctěn úřadem novicmistra a subpriora. O ukončení profesorské činnosti k roku 1842, kdy post přenechal B. Dudíkovi, též Hájek, Z.: *Topograf Moravy*, Lidové noviny 21. 12. 1943. Kvapilová, I. – Knoz, T.: *Tomáš Řehoř Vobný*, s. 381, naopak zmiňují, že pedagogickou činnost završil až roku 1847, přitom ale počátek jeho práce na církevní topografii kladou už do roku 1842.
- 74 Wolny, Georg: *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften*. I. Abtheilung. Olmützer Erzdiöcese: Band I. Brünn 1855; Band II. Brünn 1857; Band III. Brünn 1859; Band IV. Brünn 1862; Band V. Brünn 1861; II. Abtheilung. Brünn Diöcese: Band I. Brünn 1856; Band II. Brünn 1858; Band III. Brünn 1860; Band IV. Brünn 1861.
- 75 MZA, E 6 Benediktini Rajhrad, inv. č. 618, sign. Dh6/2c-5, 28. 8. 1848, Praha, vydavatel rektor a akademický senát pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity.
- 76 K jeho dalším významným společenským funkcím souborně nejlépe *Ottův slovník naučný*. Díl 26, s. d., s. 940; Janák, J.: *Dvě stě let*, s. 392. Při příležitosti svého padesátiletého kněžského jubilea se v roce 1868 stal Ř. Wolny skutečným konsistorním radou a také císařským radou.
- 77 Kinter, M. – Bretholz, B.: *Die Korrespondenz*, s. 315.
- 78 Ředitel státního archivu v Modeně, sekretář ředitelství archivů v turínském regionu, profesor paleografie v archivu v Benátkách ad. <https://suisa.archivi.beniculturali.it/cgi-bin/suisa/pagina.pl?TipoPag=prod-persona&Chiave=50188&RicProgetto=personalita>, citováno 12. 12. 2020.

tyto pány, cestující po moravských archivech, seznámit s bohatstvím rajhradského klášterního archivu a knihovny.

Vraťme se nyní k církevní topografii, jejíž první svazek vyšel roku 1855 a v jehož úvodu Wolny nastínil svá základní pramenná východiska. Prakticky v úplnosti využil relevantní prameny z Bočkovy a Cerroniho sbírky (uloženy v MZA), pochopitelně archivy obou tehdejších biskupství a konzistoriálních kanceláří, řadu biskupských kopií i obsáhlý soubor rukopisů metropolitní kapituly v Olomouci nebo rukopisná *Apographa* Jana Jiřího Středovského z knížecího arcibiskupského archivu v Kroměříži. Původně tzv. volná korespondence knížecího arcibiskupského archivu je v rámci dnešního fondu Arcibiskupská konzistoř roztríděna dle lokalit v rámci parochiálí.⁷⁹

Klíčové jsou Wolneho zmínky o využití takzvaných děkanských matrik a spisů z generálních vizitací. S jednou výjimkou jde až o dvě řady matrik z let 1672 a 1690, přičemž Wolnemu byly nepochybně dostupné prameny v obou diecézích. Údajně již na konci 18. století ztracené děkanské matriky brněnské diecéze⁸⁰ totiž ještě v první polovině 20. století prokazatelně excerpoval historik Augustin Neumann.⁸¹ Ř. Wolny nicméně konstatuje ztrátu děkanských vizitačních zpráv z let 1350 a 1400, které prý ještě k roku 1638 měla schraňovat olomoucká biskupská kancelář. Podotýká zároveň, že v případě písemností z doby před rokem 1630 došlo k dalekosáhlým ztrátám v důsledku konfesně bouřlivého období a záměrného ničení písemností v éře nekatolické duchovní správy. Avšak přehlízíme-li stav dochovaných písemností, lze zaujmout i odlišné stanovisko, totiž uvažovat o záměrné ztrátě/ničení pramenů od počátku vnučeného jednotvěří, tedy právě po roce 1628, a to se zřetelem eliminovat svědectví o často prakticky stoleté, či dokonce dlouhodobější nekatolické éře. Jako důležitý zdroj informací Wolnemu sloužily půhony i zemské desky, akta zrušených i tehdy ještě existujících klášterů a další, nahodilejší typy pramenů (různé rukopisy často místní provenience). Zatímco dostupné prameny pro dobu předbělohorskou Wolny excerpoval prakticky v úplnosti, v souvislosti s exponenciálním nárůstem dochovaných písemností následujícího období již zacházel s údaji výrazně výběrově. Stručně cituje údaje z děkanských matrik (1672–1690) a při konstrukci dějin jednotlivých institucí i farností v 18. století se koncentruje jen na stručný nástin personálního obsazení. Opomíjí tak mimo jiné údaje z mladších řad děkanských matrik

79 Jaké prameny Wolny studoval v MZA, naznačil stručně Slavík, F. A.: *O literární činnosti*, s. 284. Viz Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, sign. Ba, inv. č. 1066–1982, kart. 294–392.

80 Jeden z mála koncizních textů, který uvedenou problematiku reflektuje, je studie Františka Spurného, teritoriálně omezená na jižní Moravu. Spurný, František: *Význam děkanských matrik pro dějiny jižní Moravy*. Jižní Morava 1974, II, s. 85–91. Spurný také konstatoval, že děkanské matriky z teritoria brněnské diecéze se ztratily už v roce 1777 při delimitaci archivního materiálu.

81 Neumann, Augustin: *Drobné příspěvky k dějinám církevní hudby na Moravě*. Cyril 64, 1940, s. 87–92, 99–105, kde užitkovává právě údaje z děkanských matrik: cituje z matriky děkanátu Brno (1673), Bučovice (1672, 1691), Velké Meziříčí (1672), Jaroměřice (1671), Telč (1671), Slavonice (1691), Hostěradice (1691), Mikulov (1672), /Dolní/ Kounice (1672), Oslavany (1691), Doubravník (1672) a Kunštát/Boskovice (1690). Co je zřejmě nejpřekvapivější, odkazuje na Archiv brněnské konzistoře.

z druhé poloviny 18. století i z některých protostatistických písemností olomoucké diecéze (např. tzv. *Alma dioecesis olomucensis* z roku 1772).⁸²

Naopak, pro poměrně podrobný popis recentní situace (ekonomické zabezpečení farnosti, struktura etc.) využil Ř. Wolny statistické údaje především z řady inventářů kostelů a far vzniklých na základě státního nařízení roku 1803 (kompletní řady těchto vizitačních zpráv, nazývaných v MZA taktéž děkanskými matrikami, pocházejí z fondu Místodržitelství – účtárna).⁸³ Méně se ví, že za účelem sběru recentních dat nařídily obě biskupské kanceláře všem beneficiátům odpověď na Wolneho dotazník, který lze s mírnou nadsázkou shrnout do hesla: co vše se ve vaší farnosti změnilo od roku 1804 (v tomto případě pak jde vesměs o údaje do roku 1855).

Často se zapomíná na velmi důležité doplňky, které Ř. Wolny včleňoval do dalších svazků obou řad topografií, mnohdy jde o skutečně rozsáhlé aktualizace. Jako bohatý zdroj dodatků Wolnemu pro církevní topografii posloužila v roce 1863 vydaná edice *Nekrologia Jednoty bratrské*.⁸⁴ Cenný soupis odběratelů této topografie pak obsahuje druhý svazek brněnské řady z roku 1858. V roce 1866 Wolny ještě vydal generální rejstřík (General-Index), který však kromě toponym podchycoval jen nejdůležitější osobnosti. Sám nejspíše nepoužíval ani nějaký prozatímní rejstřík pro vlastní potřebu, protože v ojedinělých případech lze například stopovat napříč svazky topografie jediného duchovního pod různými či jen lehce variantními jmény. Proto je ideální pro práci i s Wolneho církevní topografií využívat už výše zmíněných rukopisných rejstříků Hanse Welzla.⁸⁵ Welzl totiž vytvořil skutečně komplexní jmenný rejstřík, excerpoval i zmíněné doplňky a prakticky jen s pomocí jeho rejstříků lze důsledněji sledovat dráhu jednotlivých duchovních. Wolny se sice snažil v samotném textu odkazovat na předchozí a případně i následující působíště konkrétního jedince, avšak ne vždy důsledně.⁸⁶ Rovněž pro církevní topografii jsou rozsáhlé přípravné materiály uloženy v MZA ve fondu rajhradského kláštera.⁸⁷ Při jejich studiu zjistíme, že Ř. Wolny postupoval značně metodicky, neboť všechny využitě údaje si v rámci excerpt odškrtoval červenou tužkou. Tak lze poměrně rychle rozlišit již publikované údaje od těch jinak neznámých. Týká se to dílčím způsobem i v topografii často připomínané generální vizitace z roku 1625, jejíž dobové písemnosti jsou dnes

82 Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Arcibiskupská konzistoř Olomouc, kniha č. 23; Zuber, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století*. I. Olomouc 1988, s. 172.

83 Souhrnně k farním inventářům viz Mañas, Vladimír: *K problematice hudebních inventářů: několik doplňujících poznámek k heslu Katalog Jiřího Fukače ve Slovníku české hudební kultury*. Musicologica Brunensia 51, č. 2, 2016, s. 87–88.

84 Fiedler, Joseph: *Todtenbuch der Geistlichkeit der böhmischen Bruder*. Fontes rerum austriacarum, Wien 1863.

85 MZA, G 13 Sbírka Historického spolku Brno, sign. 358/5-6. Srov. pozn. 72.

86 Jako příklad zde může sloužit příklad holešovského děkana Jana Tomáše Topolského (†1669). Wolny v jednotlivých svazcích své církevní topografie píše o Topolském i Opolském, ač se jednalo o jedinou osobu. Na nesprávná jména u Wolneho upozorňuje v této souvislosti Peřinka, František: *Okres Kroměřížský. Vlastivěda Moravská*. Brno 1912, s. 220. Souhrnně viz Mañas, Vladimír: *Dějiny a konfesní proměny holešovské farnosti do poloviny 19. století*. In: Holešov. Město ve spirálách času. Ed. Zdeněk Fišer. Brno – Holešov 2018, s. 391–392.

87 MZA, E 6 Benediktini Rajhrad, sk. B 44.01, Brněnská diecéze, inv. č. 4262–4264, sign. O g 001a – O g 002, kart. 509–516. Předmětných osm kartonů je dnes kompletně digitalizováno a připraveno k využití v rámci digitální knihovny Moravské zemské knihovny.

nezvěstné, takže Wolneho tlumočení a v některých případech nikoli komplexně využití lístky s excerpty připomínají malý poklad. Místa obsahují složky k jednotlivým děkanátům další, rovněž ne vždy využití dokumenty a přílohy (ojediněle i obrazové). Cenný dokumentační charakter mají zmíněné relace duchovních správců z roku 1855 – zejména obsáhlejší zprávy Wolny neexcerpoval v úplnosti, což prokazují přeškrtnuté, tedy využití pasáže.

Na druhé straně je ale jen poměrně málo rozsáhlejších souborů pramenů, které Wolny nevyužil. Za pozornost v tomto ohledu stojí dodnes málo využívaný a přitom rozsáhlý soubor kněžských pozůstalostí,⁸⁸ či lichtenštejnské patronátní písemnosti, které vzhledem k velkému rozsahu moravských a slezských dominií a poměrně významnému množství písemností z doby předbělohorské představují důležitý soubor.⁸⁹ Teprve výzkumy Jana Tenory či Františka Snopka v rámci rozsáhlých písemností z doby episkopátu Františka z Ditrichštejna přinesly nové prosopografické údaje k jednotlivým duchovním.⁹⁰

Jak byla církevní topografie vnímána současníky, o tom jsme opět nejlépe zpraveni z dobové korespondence, v tomto případě z dopisů Petra rytíře Chlumeckeho Wolnemu (opět jsou bohužel dochovány jen jednostranně) z rozpětí let 1852–1863.⁹¹ Ačkoli Chlumecky jako tehdy již pokračovatel ve vydávání moravského diplomatáře mohl zvláště ke starší materii rovněž sdělit Wolnemu některé drobné připomínky,⁹² celkově mu vyjadřoval k jím vykonané práci upřímný obdiv. Netajil se doslova nadšením, když v lednu roku 1858 obdržel 3. svazek církevní topografie, a Wolnemu sdělil: „*Vaše topografie, velectný pane, je monumentální dílo*“. V tomto dopise oceňuje zvláště různá Wolneho doplnění, která dle jeho soudu dílo dovádějí k dokonalosti, což se zejména týká naznačení u jednotlivých lokalit, kde se nacházejí příslušné prameny.⁹³

Podotkli-li však Wolny v předmluvě k prvnímu svazku, že (v rámci komplexního přístupu) se nyní nikdo církevními dějinami nezabývá, platí to bohužel do značné míry i dnes. Zdařilých syntéz na poli domácí církevní historiografie je nemnoho, a i ony mají zpravidla dílčí charakter. Novější práce topografického charakteru, s výjimkou Hrudičkovy Topografie diecese brněnské,⁹⁴ prakticky chybějí. Zarážející je hlavně skutečnost, že ani v rámci regionální historiografie, a především dějin měst, nejsou dosud církevní dějiny, přesněji dějiny místních církevních institucí (s farnostmi na prvním místě), chápány jako integrální součást historického narativu. Přitom paradoxně: osudy jednotlivých farností při vědomí heuristických i sociologických limitů představují spíše vzácnou možnost

88 Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Arcibiskupská konzistoř Olomouc, sign. M4.

89 Soukromý archiv knížat z Lichtenštejna, Vídeň, Rakousko (patronátní písemnosti jsou rozptýleny v rámci fondů jednotlivých velkostatků).

90 Tenora, Jan – Foltynovský, Josef: *Bl. Jan Sarkander. Jeho doba, život a blahoslavení*. Olomouc 1920; Snopek, František: *Akta kardinála Dietrichštejna 1619–1635*. ČMM 39, 1915, s. 98–194; týž: *Nová akta kard. Dietrichštejna*. ČMM 27, 1903, s. 277–310; týž: *Obrazy katolické restaurace kard. Dietrichštejna*. ČMM 37, 1913, s. 241–256, s. 397–422.

91 Kinter, M. – Bretholz, B.: *Die Korrespondenz*, s. 304–317. Korespondence končí přáním Chlumeckeho k adresátovu svátku (10. března 1863), tedy necelé tři týdny před Wolneho skolem (zemřel 29. března 1863).

92 Např. Kinter, M. – Bretholz, B.: *Die Korrespondenz*, s. 314, dopis z 14. listopadu 1856.

93 Kinter, M. – Bretholz, B.: *Die Korrespondenz*, s. 317, dopis z 26. ledna roku 1858.

94 Hrudička, Alois: *Topografie diecese brněnské*. Brno 1908.

vhledu do fungování středověkých a raně novověkých komunit, v případě venkovských lokalit tím spíše.

Závěr – celkové zhodnocení topografií

Co se týče hodnocení obou Wolnym sestavených topografií pro teritorium Moravy a českého Slezska, naznačili jsme, že se – až na některé věcné připomínky, které se snažil Wolny postupně reflektovat – dočkaly již ve své době uznání renomovaných badatelů (u světské topografie šlo hlavně o kladná stanoviska B. Mitrovského, u církevní P. Chlumeckého). Co se týče jejich významu pro soudobou historiografii, považujeme za poněkud neadekvátní názor, vyjádřený v odborné literatuře v tom smyslu, jako by jejich „hodnota historického zpracování dnes vyprchala a přetrvává jen jejich hodnota jako svěbytného pramene pro 19. století“.⁹⁵ Snažili jsme se na základě dochovaných podkladových materiálů, ale i autorových komentářů v úvodech jednotlivých svazků a zmínek z dobové, byť torzovitě dochované korespondence objasnit hlouběji jeho poctivý pracovní přístup a nezměrnou píli a systematickosti, s jakou shromažďoval v badatelsky objektivně nepříznivých podmínkách doslova maximum dostupných pramenných informací (a v případě obecné topografie je ještě nutné brát v úvahu jeho současné pedagogické působení). Církevní topografie je pak, jak bylo dovozeno, naprosto nezastupitelná tam, kde se Wolny opíral o dnes nedochované anebo alespoň běžně nepřístupné archivní prameny.⁹⁶ Na základě našich rozborů tedy nemůžeme jinak, nežli se přidržet kvalifikovaného soudu J. Janáka, vysloveného již před čtvrt stoletím – „obě Wolneho topografie zůstávají spolehlivými pomůckami, které nezestárnou a které budou sotva kdy nahrazeny příručkami novými [...] Patří k nejrozsáhlejším počínům moravské historické vědy první poloviny 19. století, jejichž užitečnost zůstává trvalá“.⁹⁷ Na základě našich výzkumů ještě zdůrazňujeme, že rozhodně nejde jen o shromáždění a využitelnost obrovského množství informací pro 19. století, ale i pro starší dobu. Není divu, že pramenná základna světské i církevní topografie posloužila dalším generacím nejen moravských historiků a historiků českého Slezska, ale vzhledem k sepsání v obecněji srozumitelné němčině se stala už ve své době dobře známou v odborných kruzích i v širších geografických vazbách, zejména v rámci bývalé habsburské monarchie. Lze tedy jen litovat, že osobnost Řehoře Wolneho a vědecký dosah jeho práce zatím postrádá komplexní monografické zpracování.

95 Kutnar, F.: *Přehledné dějiny*, s. 316.

96 Těž Kvapilová, I. – Knoz, T.: *Tomáš Řehoř Wolny*, s. 382

97 Janák, J.: *Dvě stě let*, s. 392–393. Stejně tak je jednoznačně pozitivní hodnocení Jalůvka, I.: *Ke 140. výročí úmrtí*, s. 383.

Řehoř Wolny (1793–1871), Benedictine of Rajhrad and his contribution to the general and ecclesiastical topography of Moravia

Based on extensive research in the collections of the Moravian Provincial Archive, the Provincial Archive in Opava, and other resources, the authors focused both on the work procedures of Benedictine monk and tireless researcher of Moravian history Řehoř Wolny in relation to his monumental work, namely the general and ecclesiastical topography of Moravia, and also on how his work resonated with experts in the field at that time. For better clarity, it is worth mentioning that in the case of the general topography there are six volumes (first published in 1835–1842 at the author's own expense, and, in 1946, collectively by the official Brno publisher Karel Winiker), and in the case of the ecclesiastical topography there are a total of nine volumes (for Brno and Olomouc dioceses), published again by Wolny in the years 1855–1866, which in total represent thousands of printed pages.

It is also worth noting that his publishing activity, which he supplemented until 1842 with pedagogical work at the Brno Institute of Philosophy, encompassed far more than these titles. The authors follow Wolny's diligence and systematic work in collecting the maximum available amount of source information, even with the support of provincial, regional and sovereign authorities. Although, in his time, both topographies received specific criticisms from contemporary experts in Moravian history (and from today's perspective, for example, it is possible to comment on the selection of source information), on the other hand, they rightly received general recognition from renowned researchers. The general topography was positively evaluated by Bedřich Count Mitrovsky, in particular, and the ecclesiastical topography received a favourable evaluation from Petr Knight Chlumecky.

As for the significance of Wolny's topographies for contemporary historiography, the authors disagree with the earlier expressed opinion in the academic literature that their "*value for historical elaboration has diminished today and only their value as an independent source for the 19th century persists*". As the authors of this article repeatedly prove, the data gathered by Wolny are not only an irreplaceable source of information for the 19th century, but also for the earlier period. It is also often forgotten that Wolny incorporated very important additions, or in several cases extensive updates, into further volumes of both series of topographies after considering the above-mentioned criticisms. The ecclesiastical topography is then absolutely unique in places where Wolny relied on archival sources that have not been preserved or are, at least, not easily accessible.

Based on the presented analysis, the authors therefore concur with the qualified statement of Jan Janák of a quarter of a century ago: "*Both of Wolny's topographies remain reliable tools that will not age and which can scarcely be replaced by new manuals [...] They are some of the most extensive works of Moravian historical science of the first half of the 19th century, the usefulness of which remains permanent.*" They emphasize also that this source base of secular and ecclesiastical topography served the following generations not only of Moravian historians and historians of Czech Silesia, but, due to their wording in more widely understood German, it became well known in expert circles and over a wider geographical range, especially in the former Habsburg Monarchy. They also express the opinion that the personality of Řehoř Wolny deserves a comprehensive treatment in a separate monograph.

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrázovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.